

І.Ж. ТОРОНЧУК. ІНСТИТУТ ПРОКУРАТУРИ НА БУКОВИНІ У СКЛАДІ РУМУНІЇ (1918–1940 РР.)

Здійснено історико-правовий аналіз інституту прокуратури на Буковині у міжвоєнний період. Особлива увага звертається на законодавче регламентування, структурну організацію та кадрове забезпечення органів прокуратури на Буковині у 1918–1940 рр.

Ключові слова: прокуратура, фінансова прокуратура, апеляційна палата, трибунал.

Осуществлен историко-правовой анализ института прокуратуры на Буковине в межвоенный период. Особое внимание обращается на законодательное регламентирование, структурную организацию и кадровое обеспечение органов прокуратуры на Буковине в 1918–1940 гг.

Ключевые слова: прокуратура, финансовая прокуратура, апелляционная палата, трибунал.

The investigation is dedicated to the historical and legal analysis of the prosecutor's office in Bukovina during the interbellum period. Special attention is paid to the legislative regulation, structural organization and staff assistance of prosecution in Bukovina in 1918–1940.

Key words: prosecution, pecuniary prosecution, court of appeal, tribunal.

Актуальність історико-правових досліджень інституту прокуратури суттєво зростає на сучасному етапі розвитку України. Значною мірою це зумовлено необхідністю реформування прокуратури України. Його метою повинне стати вироблення засад та механізмів, які нададуть прокуратурі можливість виконувати лише ті функції, що характерні для даного інституту у правових державах. У зв'язку з цим цікавий досвід представляє дослідження інституту прокуратури на Буковині у складі Румунії (1918–1940 рр.).

В сучасній українській та румунській історіографії відсутні спеціальні праці, присвячені організації та діяльності прокуратури на Буковині у 1918–1940 рр. Є лише окремі згадки про прокуратуру міжвоєнної Румунії у наукових працях з кримінально-процесуального права О. Оніги, І. Іонеску-Долж та О. Терневяну, але вони мають загальний характер і не акцентують увагу на особливостях функціонування даного інституту на Буковині. Тому основним джерелом дослідження стали архівні матеріали, передовсім з фондів Державного архіву Чернівецької області (ДАЧО).

З приєднанням Буковини до Румунії запровадження нових порядків покладалося на каральні органи, серед яких центральне місце займала прокуратура (паркет – дана назва походить від того, що раніше в залі судових засідань крісла прокурорів були на паркеті, а суддів – на спеціальній сцені).

Організація роботи прокуратури Румунії була здійснена на зразок французької¹. Вперше основи правового статусу органів прокуратури в Румунії було врегульовано спеціальним регламентом у 1832 р.² Однак такого розвитку як у Австро-Угорщині інститут прокуратури в Румунії не отримав³. Тому встановлення румунської влади на Буковині вимагало негайного врегулювання питання про законодавчу уніфікацію діяльності органів прокуратури старого королівства (румунської держави до приєднання нових територій у 1918 р.) та новоприєдна-

них територій. З цією метою у 1919-1923 рр. було започатковано ряд реформ, але це мало що змінило в системі органів прокуратури Буковини. Чергова реорганізація прокуратури Буковини відбулася в ході проведення у 1924 р. в Румунії судової реформи, яка уніфікувала організацію органів прокуратури по всій країні. Але на Буковині цей процес завершився лише 11 березня 1925 р. ліквідацією посад прокурорів, які діяли при місцевих судах (чого не передбачала судова реформа 1924 р.).

Прокуратура Румунії після судової реформи 1924 р. була організована на основі принципу ієрархічної підлеглості та єдності. Принцип єдності означав, що кожен з чинів прокурорського нагляду діяв не від свого імені, а від імені прокуратури, а приписи вищих прокурорів були обов'язковими для виконання підпорядкованими їм нижчими чинами.

У Румунії прокуратура включалася до судової гілки влади, але мала при цьому свою особливу організацію, будучи незалежною від судових установ, при яких вона створювалася⁴. Публічне міністерство, до якого належала прокуратура, складалася із спеціального корпусу магістрів (суддів), які діяли при трибуналах, апеляційних палатах та вищій палаті касації і правосуддя. На чолі прокуратури стояв генеральний прокурор вищої палати касації і правосуддя, який був підконтрольний та підзвітний міністру юстиції.

На інститут прокуратури покладался захист державних інтересів, громадського порядку та інтересів осіб, які не могли самі себе захистити (непрацездатних, інвалідів). Прокуратура наділялася також правом загального нагляду та контролю за органами влади, які входили до територіальної юрисдикції судових установ, при яких вони були створені.

Склад прокуратур згідно закону 1924 р. (ст. 44) був наступним⁵: 1) при трибуналах з однією секцією – з одного шеф-прокурора (очолював прокуратуру в односекційних трибуналах) та одного субститута (особи, яка проходила стажування у прокуратурі, а після його завершення ставала помічником прокурора); 2) при трибуналах з декількома секціями – з одного прим-прокурора (очолював прокуратуру в трибуналах з декількома секціями) та одного прокурора в кожній секції; 3) при апеляційних палатах – з одного генерального прокурора, який призначався із складу радників даної палати, та одного прокурора в кожній секції палати; 4) до вищої палати касації та правосуддя до складу прокуратури входив один генеральний прокурор та шість секційних прокурорів (у 1938 р. їх кількість була збільшена до десяти)⁴.

Загальний контроль за прокуратурами покладался законодавством на генерального прокурора вищої палати касації і правосуддя, якому на місцях допомагали представники прокуратур апеляційних палат або його заступники за спеціальним дорученням.

До основних обов'язків генерального прокурора належали: 1) участь у розгляді судових справ з правом касаційного оскарження судових рішень з усіх кримінальних справ, які перебували в провадженні вищої палати касації і правосуддя; 2) участь у розглядах справ щодо визначення підсудності між судами різної інстанції, питання щодо територіальної компетенції між судовими та касаційними установами тощо; 3) особиста участь або участь через представника у всіх спільних засіданнях секцій вищої палати касації і правосуддя, подання висновків з питань, які ними розглядалися.

Генеральний прокурор вищої палати касації і правосуддя мав право скасувати та призупинити дії актів нижчестоящих прокурорів.

Управління прокуратурою на Буковині було покладено законодавством на генерального прокурора Чернівецької апеляційної палати, посада якого при ній була введена у 1919 р. Він призначався та знімався з посади королівським декретом за поданням міністра юстиції з числа радників (суддів) апеляційної палати, і прирівнювався у ранзі до президентів секцій апеляційної судової палати краю (шеф-прокурор та прокурори були прирівняні у ранзі до суддів трибуналів). Призначений судовий радник на посаду генерального прокурора апеляційної палати зберігав за собою місце судового радника при палаті у випадку його відкликання. До призначення генерального прокурора судової апеляційної палати його функції виконував найстарший за віком прокурор апеляційної судової палати.

Компетенція генерального прокурора Чернівецької апеляційної палати поширювалася лише на адміністративно-територіальний район юрисдикції самої палати. Він мав право вступити у кожну справу на будь-якому етапі її розслідування чи судового розгляду, а також проводити заміну прокурорів у справах за наявності визначених законодавством підстав. До складу прокуратури Чернівецької апеляційної палати входили, крім генерального прокурора, ще два секційні прокурори (з 1938 р. – після створення при апеляційній палаті кримінальної секції – 3). За результатами діяльності прокурорів генеральний прокурор апеляційної палати складав щорічний звіт, який направляв генеральному прокурору вищої палати касації та правосуддя та при необхідності – міністру юстиції.

До осіб, які бажали зайняти посаду прокурорів, законодавством Румунії встановлювалися ряд вимог, серед яких найважливіші: вікова, освітня та політична. Так, наприклад, прокурором апеляційної палати міг бути призначений кандидат, який мав чотири роки стажу роботи на посаді президента чи прим-прокурора трибуналу, або вісім років стажу роботи на посаді судді трибуналу чи загальних суддів. Не могли призначатися на посади прокурорів особи, які мали судимість за скоєння злочинів, аморальну поведінку чи перебували у родинних зв'язках із керівництвом даної прокуратури. Рішення про оголошення конкурсу, призначення або звільнення з посади прокурорів обов'язково друкувалося у засобах масової інформації.

Після призначення на посаду особи, яка відповідала всім вимогам, встановленим для кандидатів у прокурори, вона мала скласти службову присягу у встановленому законодавством порядку. Службову присягу складали також і допоміжні службовці апарату прокуратури при судах перед генеральним прокурором апеляційної палати.

Генеральними прокурорами у міжвоєнний період при Чернівецькій апеляційній палаті були Д. Тушинські та Т. Александру. Кількісний склад прокурорів, діючих при трибуналах Буковини, був нестабільний та залежав від наявності коштів у бюджеті. У 1936 р. при Чернівецькій апеляційній палаті працювали один генеральний прокурор та два секційні прокурори. При Кимпулунзькому, Дорогоїському, Хотинському, Радівецькому, Сторожинецькому трибуналах діяли по одному прокурору та помічнику прокурора; при Сучавському трибуналі діяв один прим-прокурор, два прокурори та один помічник прокурора; при Чернівецькому трибуналі діяли один прим-прокурор та чотири прокурори. Всього при трибуналах Буковини на 1936 р. діяло 11 прокурорів та два прим-прокурори⁷. А у 1938 р. кількість прокурорів при трибуналах Буковини була зменшена (ліквідовано посаду прим-прокурора при Сучавському трибуналі)⁸.

Юрисдикція прокурорів поширювалася на всі справи, які перебували у компе-

тенції апеляційної судової палати, трибуналів та суду присяжних.

Під час відсутності прокурора на роботі за станом здоров'я або через перебування у відрядженні виконання його повноважень покладалися на його заступників. У невідкладних випадках при відсутності представників прокуратури голови трибуналів мали право делегувати для заміщення та виконання прокурорських функцій одного із суддів або помічників суддів відповідного трибуналу.

За час перебування Буковини під владою Румунії були розширені процесуальні повноваження прокуратури, порівняно із тими, які вона мала, в час перебування краю у складі Австрії. Прокурори отримали право звертатися із клопотаннями про початок проведення слідства та самі мали право проводити слідчі дії (зобов'язані були негайно виїхати на місце злочину при отриманні такої інформації). Прокурор мав право проводити слідчі дії самостійно до появи на місце події слідчого судді, який далі сам або за допомогою працівників органів судової поліції був уповноважений кримінально-процесуальним законодавством проводити слідство. Також згідно зі ст. 66 Кримінально-процесуального кодексу Румунії 1935 р. прокурор у кримінальних справах представляв інтереси держави, підтримуючи державне обвинувачення з правом подавати свої висновки щодо застосування норм будь-якого закону⁹. Протягом судового розгляду справи прокурор мав право заявляти клопотання, а також висловлювати свої міркування щодо клопотань інших учасників, що заносилося до протоколу судового розгляду.

Законодавство Румунії міжвоєнного періоду дозволяло фізичним особам при розгляді деяких злочинів (проти майна, честі та гідності, здоров'я) самим підтримувати обвинувачення в якості приватного обвинувача у випадку відмови від цього прокурора.

Вразі незгоди з рішеннями, прийнятими судовими установами, прокурор мав право оскаржити їх до судів вищої інстанції або генерального прокурора вищої палати касації і правосуддя.

Прокурори наділялися кримінально-процесуальним законодавством Румунії повноваженнями зобов'язувати органи поліції або жандармерії проводити такі процесуальні дії, як допит потерпілих, підозрюваних, свідків тощо. Органи поліції та жандармерії мали також право проводити певні слідчі дії (огляд місця події, обшук) з дозволу прокурора або слідчого судді у випадку їх відсутності. Прокурори уповноважувалися здійснювати контроль за в'язницями.

З метою якісного виконання прокурорськими працівниками покладених на них обов'язків законодавство передбачало цілий ряд заходів матеріального та соціального забезпечення. Румунське законодавство гарантувало прокурорам право на відпустку, безкоштовне медичне обслуговування всіх членів сім'ї тощо.

Раз у три місяці, починаючи з 15 січня кожного року, прокурори звітували перед генеральним прокурором апеляційної палати про проведену ними роботу.

Представники органів місцевої влади зобов'язувалися законодавством надавати будь-яку необхідну допомогу працівникам прокуратури краю для виконання ними своїх обов'язків.

Поряд із прокуратурами, які діяли при трибуналах та апеляційній палаті на Буковині, продовжувала діяти Чернівецька фінансова прокуратура¹⁰. Знаходилась вона у підпорядкуванні не міністра юстиції, а міністра фінансів, та належала до виконавчої гілки влади. Її службовці були адвокатами. Керував нею шеф-прокурор, який здійснював загальне керівництво та контроль за виконанням покладених на підлеглих завдань, розподіляв обов'язки між ними, контролював пра-

вильність ведення діловодства та дотримання процесуальних строків розгляду справ тощо. Працівники фінансової прокуратури призначалися за поданням міністра фінансів королівським декретом¹¹. Кандидати на посади службовців фінансової прокуратури мали володіти ґрунтовними знаннями у галузях політичного та фінансового управління, цивільного, кримінального та комерційного права. Обов'язковою умовою перед призначенням на посаду було проходження стажування у фінансовій прокуратурі.

При прийнятті на роботу враховувався не лише професіоналізм, але й «благонадійність». Компетенція фінансової прокуратури охоплювала захист майнових та пов'язаних з ними інтереси держави, представництво інтересів держави при вирішенні правових спорів і судове представництво у справах, предметом розгляду яких виступало державне майно та привіняні до нього фонди. Фінансова прокуратура також скеровувала свою діяльність на встановлення або підтвердження права власності держави на певні види майна та стягування податкової заборгованості перед державою¹².

Детальне уявлення про діяльність фінансової прокуратури можна отримати, дослідивши справи, які зберігаються у ДАЧО у фонді № 272 «Чернівецька окружна фінансова прокуратура». Із всієї маси справ, які там зберігаються, видно, що вона захищала майнові та фінансові інтереси державних установ і лише в окремих випадках юридичних осіб. Наприклад, коли це не суперечило державним інтересам, церковних або благодійних фондів (справи №№ 4, 5, 6, 7, 249, 334, 433, 441).

Для виконання покладених на фінансову прокуратуру повноважень її працівники мали право робити запити до всіх органів державної влади та місцевого самоврядування. Працівникам фінансової прокуратури категорично заборонялося брати участь у розв'язанні спорів між фізичними особами. Фінансова прокуратура кожного року звітувала перед міністром фінансів про проведену роботу. Працівники фінансової прокуратури не мали право займатися будь-якою іншою діяльністю, крім викладацької.

Рідко фінансовою прокуратурою уповноважувалися для представлення інтересів державних установ не тільки адвокати, а й державні службовці різних органів, що суперечило діючому тоді законодавству про адвокатуру¹³. Так, Чернівецька фінансова прокуратура уповноважила представити інтереси перед судом церковного фонду краю одного з бригадирів лісництва на Буковині. Оскарження даного факту позивачем до Сучавського трибуналу було відхилено на тій підставі, що фінансова прокуратура уповноважена представляти інтереси державних установ, а для цього нею можуть бути залучені державні службовці – фахівці різних галузей (рішення Сучавського трибуналу № R VII 169-24 13 жовтня 1924 р.)¹⁴.

Румунські органи прокуратури припинили свою діяльність на Буковині у червні 1940 р.

Румунське законодавство міжвоєнного періоду не давало визначення понять «прокуратура», «прокурорська діяльність». Навіть у науковій літературі того періоду не було таких визначень. Ретроспективно можна визначити румунську прокуратуру як каральний орган, створений при судах і незалежний від них, завданням якого був нагляд за дотриманням законодавства під час здійснення правосуддя, захист та представництво інтересів держави, здійснення нагляду за органами слідства з правом здійснювати власні слідчі дії. Впродовж 1918 – 1940 рр. у

зв'язку із здійсненням судових та адміністративно-територіальних реформ у Румунії значно була розширена компетенція органів прокуратури на Буковині, яка фактично отримала право брати участь у розгляді будь-якої судової справи.

1. *Oniga O.* Studiu comparativ asupra Poliției judiciare și instrucției criminale în legislațiile Franceză și Română – București: Tipografia «Modernă», 1932 . – P. 58-60. 2. *Ionescu –Dolj I.* Curs de procedură penală Română, Editura Soces &Co., S.A. – București, 1937. – P. 93. 3. *Никифорак М.В.* Буковина у державно-правовій системі Австрії (1774-1918 pp.). – Чернівці: Рута, 2004. – С. 244. 4. *Vlasia M.* Membrii parchetelor din Ardeal sunt oare ofițeri de poliție jud. conf. legii unificate de organ. jud. // Ardealul Juridic № 15, 1 septembrie 1924. – P. 235. 5. *Lege pentru unificarea organizării judecătorești din 24 iunie 1924* // Monitorul Oficial № 136, 26 iunie 1924. 6. *Legea «Pentru Curtea de Casație și Justiție»* // Monitorul Oficial № 212 p-1, 14 septembrie 1939. 7. *Agenda și anuarul magistraturii și baroului 1936* (ediție oficială publicată cu autorizația ministrului justiției). – București: Atelierile «Cartea românească», 1937. – P. 93-97. 8. *Anuarul statistic al României (1939 și 1940)*. – București: «Splaiul unirii», 1940. – P. 22. 9. *Codul de procedură penală Carol al doilea din 19 martie 1936* // Monitorul Oficial p. 1 № 66, 19 martie 1936. 10. *Jurisprudență generală pe anii 1923 – 1925*. – București, Editura «Curierul judiciar». – P. 36-37. 11. *Decret regal № 1003 din 1 ianuarie 1920* // Monitorul Oficial № 1, 2 ianuarie 1920. 12. ДАЧО / Ф. 272, оп. 1, спр.12, 13, 17. 13. ДАЧО / Отношение председателя коллегии адвокатов Буковины о принятии мер против лиц практикующих без разрешения 1939 г., Ф. 43, оп. 1, спр. 8048 арк. 2, 3. 14. *Ternăveanu O.* Cum se aplică legile în Bucovina // Curierul Judiciar № 22, 12 iunie 1927. – P. 339.